

Оцінка загроз економічній безпеці України як складовій національної безпеки

Танасієнко Н.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Хмельницького національного університету

Статтю присвячено вирішенню актуальної проблеми забезпечення економічної безпеки в системі національної безпеки держави. Розглянуто, а також оцінено такі індикатори економічної безпеки України: рівень тіньової економіки, динаміка ВВП, зовнішній борг, рівень продуктивності праці, конкурентоспроможність економіки тощо. Визначено основні загрози економічній безпеці, запропоновано захисні механізми.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічній безпеці, індикатори економічної безпеки.

Танасієнко Н.П. ОЦЕНКА УГРОЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Статья посвящена решению актуальной проблемы обеспечения экономической безопасности в системе национальной безопасности государства. Рассмотрены, а также оценены такие индикаторы экономической безопасности Украины: уровень теневой экономики, динамика ВВП, внешний долг, уровень производительности труда, конкурентоспособность экономики и т. д. Определены основные угрозы экономической безопасности, предложены защитные механизмы.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы экономической безопасности, индикаторы экономической безопасности.

Tanasienko N.P. ASSESSMENT THREATS OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY AS A COMPOSITION OF NATIONAL SECURITY

The article is devoted to solution the actual problem of ensuring economic security in the system of national security of the state. The indicators of Ukraine's economic security are considered and assessed: the level of the shadow economy, the GDP dynamics, external debt, the level of labor productivity, the competitiveness of the economy etc. The main threats to economic security are identified and protective mechanisms are proposed.

Keywords: economic security, national security, threats to economic security, indicators of economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З інтенсифікацією глобалізаційних, інтеграційних процесів, інтернаціоналізацією світової економіки значної актуалізації набувають питання захисту національних економічних інтересів та забезпечення економічної безпеки України.

Національна безпека характеризує здатність економіки протистояти дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати стійкий економічний розвиток, зміцнювати конкурентні позиції на міжнародному ринку.

Економічна безпека країни, з одного боку, є важливою складовою системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, з іншого боку, є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат тощо [1, с. 336].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці багатьох вітчизняних і зарубіжних

дослідників присвячені питанням економічної безпеки. Серед вчених слід назвати таких, як С. Афонцев, М. Білопольський, І. Бінько, О. Бєлов, О. Власюк, В. Геєць, Я. Жаліло, Г. Задорожний, В. Кісельов, І. Мішина, Е. Олейников, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас існують деякі аспекти, які висвітлюються недостатньо, зокрема пошук методів та напрямів захисту економіки України від загроз економічній безпеці. Тому вибрана тема є актуальною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в окресленні, розгляді та оцінці основних загроз економічній безпеці України, а також формуванні захисних механізмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах посилення зовнішніх загроз, особливо з боку Російської Федерації, економічної кризи, інфляції особливо важли-

вими стають питання зміцнення національної економічної безпеки.

Сутність економічної безпеки реалізується у системі показників – індикаторів економічної безпеки. Найважливішими індикаторами економічної безпеки є рівень тіньової економіки; валовий внутрішній продукт (ВВП); дефіцит бюджету; державний борг; рівень продуктивності праці; обсяг і динаміка інвестицій; конкурентоспроможність економіки; рівень зайнятості населення; неконтрольовані міграційні процеси тощо.

Тіньова економіка є одним з найвагоміших чинників, що дестабілізують економіку. На рис. 1 представлена динаміка рівня тіньової економіки за 2010-2016 рр., розрахована з використанням таких методів: «витрати населення – роздрібний товарооборот», метод збитковості підприємств, електричний, монетарний. Зазначимо, що кожен із запропонованих методів розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу економіки (з різною часткою в ній нелегального сектору), тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує явище тіньової економіки.

Згідно з рис. 1 за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» за 2010-2011 рр. відбулося зростання рівня тіньової економіки на 4 в. п., за 2011-2012 рр. – зменшення на 2 в. п., за 2012-2014 рр. – знову зростання рівня тіньової економіки на 12 в. п.,

за 2014-2016 рр. – зменшення на 8 в. п. (до 50% від обсягу офіційного ВВП).

Метод збитковості підприємств протягом 2010-2011 рр. показав зменшення рівня тіньової економіки України на 5 в. п., протягом 2011-2014 рр. – зростання на 6 в. п., протягом 2014-2016 рр. – зменшення на 11 в. п. (до 20% від обсягу офіційного ВВП).

Електричний метод протягом 2010-2011 рр. зафіксував зменшення рівня тіньової економіки на 8 в. п., протягом 2012-2014 рр. – зростання на 9 в. п., протягом 2014-2016 рр. – зменшення на 8 в. п. (до 31% від обсягу офіційного ВВП).

За монетарним методом рівень тіньової економіки зменшився за 2010-2013 рр. на 7 в. п., за 2013-2014 рр. відбувається зростання, а саме на 10 в. п., за 2014-2016 рр. – зменшення на 6 в. п. (до 27% від обсягу офіційного ВВП).

Отже, всі методи, з використанням яких здійснювалась оцінка рівня тіньової економіки, показали зменшення її рівня протягом 2014-2016 рр.

Зазначимо, що лише інтегральний показник рівня тіньової економіки може бути використаний як комплексний індикатор цього явища. За розрахунками Мінекономрозвитку у 2016 р. рівень тіньової економіки склав 34% від офіційного ВВП, що на 6 в. п. менше порівняно з показником 2015 р. [2].

Динаміка темпів зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) як одного з інди-

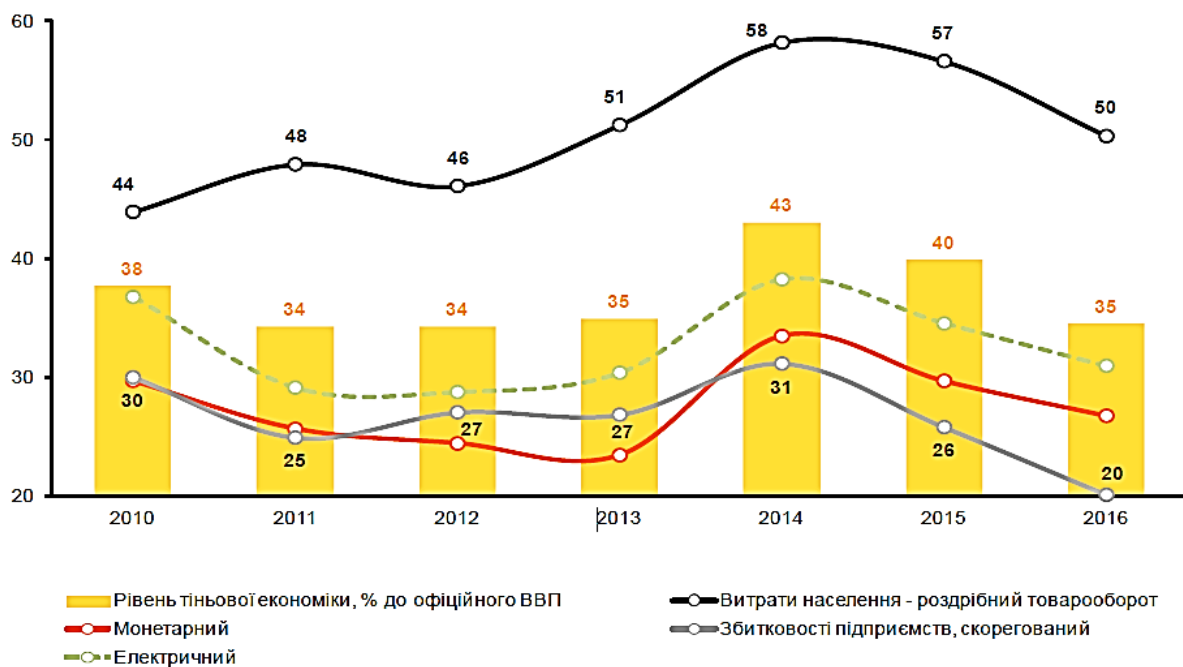

Рис. 1. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП [2]

торів економічної безпеки представлена на рис. 1.

Загалом за 2000-2016 рр. відбулося зростання ВВП у 2,2 рази. Проте протягом 2011-2013 рр. та 2015-2016 рр. темпи зростання ВВП уповільнюються.

ВВП у I кварталі 2017 р. порівняно з попереднім кварталом (з урахуванням сезонного фактору) зменшився на 0,3%, а порівняно з I кварталом 2016 р. збільшився на 2,5% [3].

Проаналізуємо динаміку зовнішнього боргу України (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка валового зовнішнього боргу України за 2010-2017 рр. (млн. дол. США) [4]

Роки	Валовий зовнішній борг		
На 1 січня 2010 р.	103 396	+1 737	+1,7%
На 1 січня 2011 р.	117 343	+13 947	+13,5%
На 1 січня 2012 р.	126 236	+8 893	+7,6%
На 1 січня 2013 р.	135 065	+8 829	+7,0%
На 1 січня 2014 р.	142 079	+7 014	+5,2%
На 1 січня 2015 р.	126 308	-1 5771	-11,1%
На 1 січня 2016 р.	118 729	-7 579	-6,0%
На 1 січня 2017 р.	113 518	-5 211	-4,4%

Отже, протягом 2010-2014 рр. відбулося зростання зовнішньої заборгованості на

38 683 млн. дол. США зі 103 396 млн. дол. США до 142 079 млн. дол. США, а з 2014 р. до 2017 р. намітилася позитивна тенденція до скорочення обсягу державних запозичень на 28 561 млн. дол. США.

Варто відзначити, що високий рівень боргового навантаження на національну економіку призводить до появи багатьох проблем. Значні обсяги боргового тягаря порушують стійкість державних фінансів та підвищують ризики неплатоспроможності.

Світовий досвід останніх десятиліть свідчить про те, що високий ВВП мають не ті країни, які забезпечені значними природними ресурсами, а ті, що досягли високого рівня продуктивності праці. Позитивна динаміка продуктивності праці забезпечує покращення рівня та якості життя населення, створення основ для забезпечення розширеного відтворення населення, зміцнення конкурентної позиції країни на світовому рівні.

На рис. 3 представлено графічне зображення рівня продуктивності праці деяких зарубіжних країн та України в 2016 р.

Розглянувши рис. 3, варто відзначити, що безумовними лідерами за рівнем продуктивності праці є індустріально розвинуті країни, такі як Люксембург, Норвегія, США, Бельгія, Австрія, Франція. Досить високого рівня продуктивності досягли і нові індустріальні країни, такі як Тайвань, Південна Корея, Туреччина. Країни з перехідною економікою, а саме Польща, Угорщина, Болгарія, Грузія, мають середній рівень продуктивності. Та існує низка країн, рівень продуктивності праці яких досить низький, що свідчить про їх слабкий рівень економічного розвитку. До країн з про-

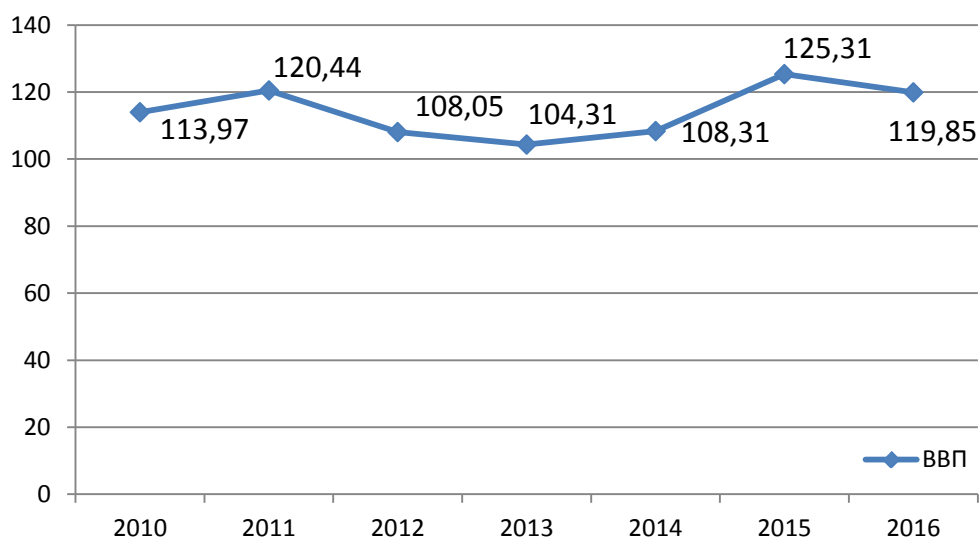

Рис. 2. Динаміка темпів зростання ВВП

Джерело: розраховано та складено автором за даними джерела [3]

Таблиця 2

Позиції України за Індексом глобальної конкурентоспроможності [6]

Позиції України за Індексом глобальної конкурентоспроможності	Роки				
	2012-2013 (зі 144 країн)	2013-2014 (зі 148 країн)	2014-2015 (зі 144 країн)	2015-2016 (зі 140 країн)	2016-2017 (зі 138 країн)
Місце в рейтингу	73	84	76	79	85

дуктивністю праці менше 20,5 тис. дол. на одного зайнятого належить Україна, Молдова, Індія, Малі, Ефіопія.

Україна, на жаль, значно відстає за рівнем продуктивності праці як від економічно розвинутих країн, так і від країн пострадянського простору. Її рівень продуктивності дещо нижчий, ніж в Грузії, але майже удвічі нижчий, ніж в Болгарії; у 3,2 рази нижчий, ніж у Польщі; в 4,4 рази нижчий, ніж в Німеччині; в 5,9 разів нижчий, ніж в США; в 6,8 разів нижчий, ніж в Люксембурзі. Низький рівень продуктивності праці в Україні спричинений технологічною відсталістю та недосконалістю структури економіки, яка доповнюється недоліками організаційно-економічного та інституційного забезпечення економічних процесів.

Динаміка вітчизняної економіки характеризується наявністю низки системних проблем, котрі потребують невідкладного вирішення, формують ризики для подальшого економічного зростання та національної безпеки України. Це критичний стан основних засобів, висока ресурсо- та енергоємність виробни-

цтва, неефективна організація праці, низький технологічний рівень та низька інноваційна спроможність економіки, відсутність реальної реструктуризації, неефективне використання людського капіталу та низький рівень заробітних плат. Хоч в 2017 р. відбулося підвищення рівня мінімальної заробітної плати вдвічі з 1 600 грн. до 3 200 грн., навіть таке вагоме її зростання не виступає мотиваційним фактором як до високопродуктивної праці, так і до стабілізації трудових ресурсів.

Україна продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником конкурентоспроможності (табл. 2). В 2016 р. країна втратила 6 позицій, посівши 85 місце серед 138 країн.

В колі економічних інтересів України важливими залишаються і інвестиційні процеси. На 1 квітня 2017 р. іноземними інвесторами вкладено в економіку України 38 046,6 млн. дол. США прямих інвестицій, у 2016 р. обсяг прямих інвестицій склав 4 405,8 млн. дол. США проти 3 763,7 млн. дол. США у 2015 р. [7].

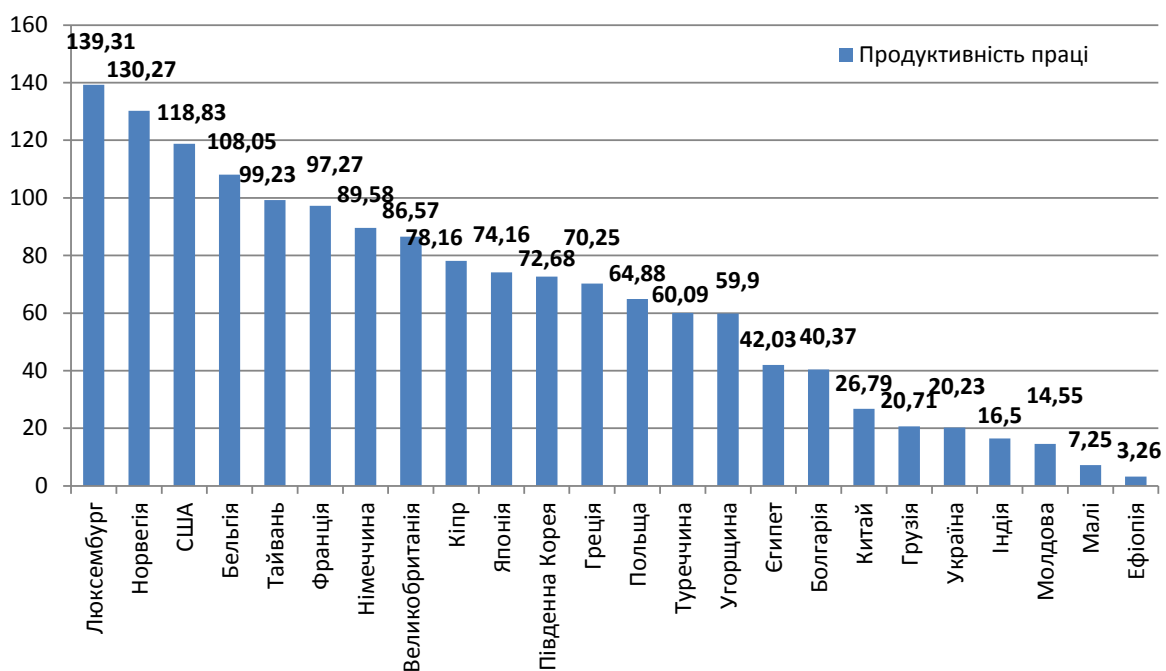

Рис. 3. Рівень продуктивності праці країн в 2016 р. з урахуванням ПКС, тис. дол./ос.

Джерело: складено автором за даними джерела [5]

Проте, згідно з даними американської дослідницької організації «Economist Group» Україна за інвестиційною привабливістю знаходиться в сьомому десятку країн світу [8].

У рейтингу «Doing Business 2017» за результатами 2016 р. Україна піднялась на 1 пункт і посіла 80 позицію. Порівняно з 2016 р. Україна покращила свої позиції за такими показниками, як створення підприємств (з 24-го до 20-го місця); підключення до електромереж (із 140-го до 130-го місця); захист міноритарних інвесторів (із 101-го до 70-го місця); забезпечення виконання контрактів (з 93 до 81 місця) [9].

Сьогодні інвестиційний клімат в Україні вкрай несприятливий для іноземних інвесторів, що пояснюється низкою причин, а саме воєнним конфліктом між Україною та Російською Федерацією на сході та півдні нашої держави; високим рівнем корумпованості органів державної влади та управління; відсутністю сталої та виваженої стратегії залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку; негативним міжнародним інвестиційним іміджем держави, який насамперед є наслідком корумпованості та тінізації національної економіки; низьким рівнем захисту прав та законних інтересів інвесторів, зокрема іноземних.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним залишається питання вдосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збе-

реження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

За індексом людського розвитку Україна в 2016 р. втратила 29 позицій, поділивши з Вірменією 84 позицію в рейтингу, увійшовши до числа держав з високим рівнем людського розвитку [10]. Водночас Україна істотно погіршила свої позиції порівняно з 2015 р., коли країна перебувала на 55 місці.

Оскільки вітчизняний трудовий потенціал є однією з переваг української економіки, він має розглядатися як один з ключових важелів впливу на національну безпеку. Динаміка зайнятого населення працездатного віку за 2010-2017 рр. представлена на рис. 4.

Протягом 2010-2013 рр. (рис. 4) відбулося зростання кількості зайнятого населення працездатного віку, а за 2014-2017 рр. встановлюється негативна тенденція до скорочення чисельності зайнятого населення.

Характерною для нашої країни є проблема міграції населення. Згідно з інформацією МЗС сьогодні за кордоном легально перебувають приблизно 5 мільйонів громадян України, тобто країна фактично втрачає найбільш конкурентоспроможну частину робочої сили.

Отже, проаналізувавши індикатори економічної безпеки, визначимо загрози економічній безпеці України:

- високий рівень тінізації економічної діяльності;
- уповільнення темпів зростання ВВП;
- високий рівень зовнішньої заборгованості;
- низький рівень продуктивності праці;

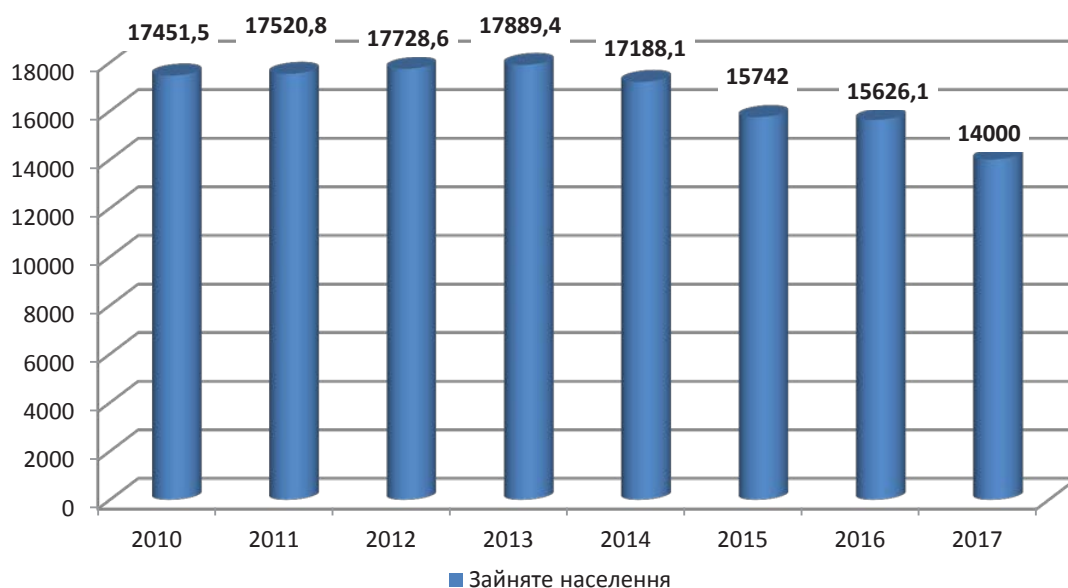

Рис. 4. Динаміка зайнятого населення працездатного віку, тис. осіб

Джерело: складено автором за даними джерела [3]

- несприятливий інвестиційний клімат і, як наслідок, зниження інвестиційної активності;
- погіршення рівня конкурентоспроможності економіки;
- зростання рівня безробіття;
- неконтрольовані міграційні процеси тощо.

Для протидії загрозам та забезпечення економічної безпеки в Україні, на нашу думку, необхідно:

- продовжувати процеси реформування економіки та поглиблювати співпрацю з Європейським Союзом;
- посилити інвестиційну активність фізичних осіб;
- заохочувати інноваційну діяльність суб'єктів господарювання;

- оптимізувати структуру та обсяги зовнішнього боргу;
- удосконалювати державну міграційну політику тощо.

Висновки з цього дослідження. Проведений нами аналіз виявив, що Україна має низку загроз економічній безпеці як складовій національної безпеки, а саме високий рівень тіньової економіки, низький рівень продуктивності праці, несприятливий інвестиційний клімат, високий рівень зовнішньої заборгованості, скорочення чисельності зайнятого населення працездатного віку, неконтрольовані міграційні процеси. Використання запропонованих захисних механізмів економічної безпеки вплине на підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення рівня життя і добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сак Т. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 336-340.
2. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/DocumentsList?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TrendsiiTinovoiEkonomiki>
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Фінансовий портал «Мінфін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/debt>
5. The Conference Board. 2016. The Conference Board Total Economy Database, May 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.conference-board.org/data/economydatabase>
6. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
7. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/Documents/Download?id=1d62c240
8. Economist Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economistgroup.com>
9. Інвестиційний клімат України / [В. Лабунець, О. Лабунець, Н. Танасієнко] // Міжнародна економіка: інтеграція науки та практики. – К.: НТУУ «КПІ», 2016. – С. 112-117.
10. Рейтинг ООН за індексом людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.businessz.com.ua/news/27/212>